

Alle auteurs krijgen recht op een 'billijke vergoeding'

Dirk J.G. Visser¹

De introductie van een billijke vergoeding voor ieder gebruik voor iedere auteur leidt vrijwel zeker niet tot een verbetering van de positie van de auteur en mogelijk tot een verslechtering. De kans is groot dat de Tweede Kamer er toch mee instemt, omdat het zo sympathiek klinkt. Want waarom zou je er als Tweede Kamer 'nee' tegen zeggen als het de overheid niets kost, producenten en uitgevers het moeten gaan betalen en de rechter moet gaan bepalen wat een billijke vergoeding is?

Alle auteurs² krijgen recht op een 'billijke vergoeding'. Dat heeft de ministerraad op 8 juli 2011 besloten.³ Dit recht op een billijke vergoeding wordt in de Auteurswet vastgelegd. Tot nu toe heeft een auteur meestal alleen een verbodsrecht, waarmee hij het gebruik van zijn werk kan verbieden. Op grond van dat verbodsrecht kan hij toestemming geven voor de exploitatie van zijn werk. Voor die toestemming kan hij een vergoeding vragen. De hoogte van die vergoeding hangt echter af van hoeveel producenten⁴ bereid zijn ervoor te betalen. Die bereidheid wordt weer bepaald door hoeveel producenten met dat werk denken te kunnen gaan verdienen. En dat hangt weer af van de kwaliteit van het werk en de voorkeur van het publiek. Als werk van goede kwaliteit is en populair is bij het publiek, dan kan een auteur een hoge vergoeding krijgen. Is het werk echter niet van goede kwaliteit of is er geen belangstelling voor, dan is de vergoeding laag of nul. Dat is de economische wet van vraag en aanbod.

Nu zijn auteurs bij een overeenkomst met een producent vaak 'de zwakkere partij'. Een reden voor die zwakkere positie is dat een auteur soms niet leest of begrijpt waar hij mee akkoord gaat, net zoals consumenten akkoord gaan met allerlei voorwaarden die ze niet lezen of begrijpen. Maar de belangrijkste reden waarom auteurs 'de zwakkere partij' zijn, is omdat ze te graag willen en omdat er te veel zijn. Auteurs nemen een extra zwakke positie in als hun werk niet bovengemiddeld goed is,

De positie van een goede auteur is niet zwak. Uitgevers en producenten willen zijn werk maar al te graag uitgeven

waardoor hun prestatie uitwisselbaar is met die van anderen of het publiek er geen belangstelling voor heeft. Veel auteurs willen graag hun werk onder de aandacht van het publiek brengen en bekend worden, terwijl producenten alleen maar 'willen' als zij er geld aan kunnen verdienen, omdat het publiek bereid is om ervoor te betalen. Op de markt waar auteurscontracten worden gesloten, is het aanbod groot en de vraag beperkt, wat de positie van de auteur ondermijnt. De positie van een goede auteur is daarentegen niet zwak. Zijn werk willen uitgevers en producenten maar al te graag uitgeven. Hij kan dus wel een hogere vergoeding vragen. Daarnaast kan hij een agent of adviseur inhuren die voor hem het contract leest en begrijpt en er eventueel over kan onderhandelen. Ook op de markt waar auteursovereenkomsten worden gesloten, geldt namelijk de wet van vraag en aanbod.

De vraag is of de invoering van een recht op een 'billijke vergoeding' hierin een verandering gaat brengen.

Auteur

1. Prof. mr. D.J.G. Visser is hoogleraar intellectuele eigendomsrecht in Leiden, advocaat in Amsterdam en medewerker van dit blad.

Noten

2. Hier wordt steeds gesproken over 'auteurs', maar de regeling geldt ook voor 'uitvoerende kunstenaars': artiesten, acteurs, zangers, dansers en musici.

3. 'Kabinet vernieuwt auteurscontractenrecht', persbericht d.d. 8 juli 2011, www.rijksoverheid.nl/regering/het-kabinet/ministerraad/persberichten/2011/07/08/kabinet-vernieuwt-auteurscontractenrecht.html.

4. Als hier gesproken wordt over 'producenten' worden daar ook uitgevers mee bedoeld.

Gaan auteurs door een dergelijk recht meer verdienen? En wat zijn de verdere effecten: Komt er meer werkgelegenheid voor auteurs? Is het mogelijk de wet van vraag en aanbod in het auteursrecht te veranderen? Deze vragen zijn niet eenvoudig te beantwoorden, vooral niet omdat er veel verschillende soorten werken en verschillende soorten auteurs zijn.

Film

Het is interessant om een soort werk te onderzoeken waarbij een dergelijk recht op een billijke vergoeding al meer dan 25 jaar bestaat: de film. Dat zal misschien verbazen, omdat de filmindustrie juist vaak wordt genoemd als een bedrijfstak waar auteurs juist heel weinig betaald krijgen. Sinds 1985 staat in de Nederlandse Auteurswet: 'De producent is aan de makers of hun rechtverkrijgenden een billijke vergoeding verschuldigd voor iedere vorm van exploitatie van het filmwerk.' Heeft dat filmauteurs iets opgeleverd? Neen. In alle filmcontracten wordt sindsdien vastgelegd dat de vergoeding die partijen overeenkomen, moet worden aangemerkt als de 'billijke vergoeding'. Soms wordt geprobeerd achteraf een aanvullende vergoeding te krijgen, maar dat levert in de praktijk niets of bijna niets op.

Voor slechte vertalers, wier capaciteiten de kwaliteit van Google Translate nauwelijks overstijgen, zal het tarief te hoog zijn

Sommige mensen zeggen dat de 'billijke vergoeding' altijd een royalty, een percentage van de inkomsten, zou moeten zijn. Het kabinet lijkt dat ook te vinden, omdat het spreekt over een 'proportionele vergoeding' voor bepaalde filmauteurs. Momenteel is voor filmauteurs en voor tal van andere auteurs een lump-sum, een eenmalige betaling, gebruikelijk. Een royalty, oftewel meedelen in het succes van het werk, klinkt rechtvaardig. Maar hoe hoog moet die royalty zijn? En waarover moet die geheven worden? Over de totale inkomsten of over de winst? En krijgt de auteur alleen een royalty, of een vast bedrag plus een royalty? Een belangrijke vraag hierbij is of de auteur alleen moet meedelen in eventuele winst, of dat hij ook moet meedelen in eventueel verlies. Het is gebruikelijk dat een producent of uitgever het exploitatierisico draagt. Hij investeert in de productie, distributie en marketing van het werk. Die investering probeert hij terug te verdienen en vervolgens probeert hij winst te maken. Lukt dat niet, dan maakt hij verlies. Door in verschillende werken te investeren, kan de producent de risico's spreiden. Soms levert de exploitatie van een werk veel winst op, waarmee de verliezen op andere werken kunnen worden gecompenseerd, maar per saldo hoopt de producent erop te verdienen. De auteur investeert wel doordat hij zijn tijd en inspanningen in het werk steekt. Maar meest-

al investeert de auteur niet financieel in de exploitatie van zijn werk. In de meeste gevallen krijgt de auteur een vergoeding, ook als het werk flopt, en hoeft hij niet mee te delen in exploitatieverliezen.

Het is mogelijk om, zoals het kabinet nu lijkt te willen, in de wet te bepalen dat filmauteurs altijd recht hebben op een royalty of een andere succesafhankelijke vergoeding. Als dat zou gelden voor alle filmauteurs, inclusief cameramensen, lichtontwerpers, decorbouwers, grimeurs en alle andere namen die aan het eind van een film in beeld verschijnen, zou dit een enorme administratieve rompslomp geven. Dat heeft het kabinet ook onder ogen gezien, en daarom wordt voorgesteld 'dat de belangrijkste makers recht krijgen op een proportionele vergoeding als zij hun rechten overdragen aan de producent van het filmwerk'. Voor de minder belangrijke makers verandert er dus vermoedelijk niets. Wie die 'belangrijkste makers' precies zijn, is nog niet bekend, maar vermoedelijk zijn het 'de hoofdregisseur, de scenarioschrijver, de schrijver van de dialogen', die elders in de Auteurswet ook een aparte status hebben, en misschien de hoofdrolspelers. Wat gaat er nu gebeuren? Als een belangrijke filmmaker nu recht krijgt op een succesafhankelijke vergoeding, dan gaat zijn vaste vergoeding omlaag. Als hij vroeger 100 kreeg als vaste vergoeding, dan krijgt hij nu 80 als vaste vergoeding en in geval van succes krijgt hij 120. Die belangrijke maker wordt dan mede risicodragers. Het is de vraag of gemiddelde filmmaker hier gelukkig mee is, maar het gaat gebeuren, als hij een succesafhankelijke vergoeding wil. De kans is aanzienlijk dat hij dat niet wil, waardoor er ook voor hem niets verandert. Alleen de echte topauteurs, waarbij het succes van tevoren vaststaat, kunnen een succesafhankelijke vergoeding, zoals een royalty, vragen bovenop een royale vaste vergoeding. Maar dat kunnen ze nu ook al, dus ook voor hen verandert er niets.

Ervaringen in Duitsland

In Duitsland bestaat sinds 2002 een algemeen recht op een 'billijke vergoeding' voor auteurs. Daar is het Nederlandse voorstel ook voor een groot deel op gebaseerd. Auteurs hebben recht op een billijke vergoeding en wat billijk is kan worden bepaald in overeenkomsten tussen verenigingen van auteurs en producenten⁵ en uiteindelijk door de rechter. In Duitsland is er sinds 2002 één zo'n overeenkomst tot stand gekomen, over de vergoeding voor auteurs van literaire boeken in 2005.⁶ Deze overeenkomst bepaalt dat de auteur in beginsel recht heeft op een royalty van 10% van de netto-winkelverkoopprijs bij hardcoveruitgaven. Voor pocketuitgaven gelden lagere percentages. Hoewel deze regeling zeer nadrukkelijk alleen voor literaire boeken geldt, heeft de Duitse hoogste rechter geoordeeld dat toepassing naar analogie op andere soorten boeken mogelijk is.⁷

Er is sinds 2002 in Duitsland een strijd gaande over de vergoeding voor vertalers. Na mislukte onderhandelingen werden bij verschillende rechtbanken procedures gevoerd. De hoogste Duitse rechter heeft inmiddels tot tweemaal toe bepaald dat vertalers bij verkoop van meer dan 5000 exemplaren van een boek boven op een vaste vergoeding per woord of per pagina altijd recht hebben op een bepaalde royaltyvergoeding.⁸ Die verplichte royal-

Zelfportret Vincent van Gogh, 1889 © Peter Barritt/Alamy

tyvergoeding is 0,8% over de netto-winkelverkoopprijs van een hardcoveruitgave en 0,4% bij een pocketeditie. Ook is een relatie gelegd met de percentages die de originele auteurs krijgen: vertalers zouden recht hebben op een vijfde daarvan. Over een verplichte vergoeding per pagina heeft de Duitse rechter zich minder duidelijk uitgesproken. In de laatste zaak waarover de hoogste Duitse rechter besliste, werd vastgesteld dat de gemiddelde vergoeding voor een 'gemiddeld moeilijke' vertaling tussen de € 15,50 en € 17,90 bedroeg, maar dat de in die zaak betaalde vergoeding van € 19 niet 'onredelijk hoog' was en niet van invloed was op de aanspraak op een royaltyperscentage boven een bepaald aantal verkochte exemplaren. Intussen zijn de uitgevers erg ongelukkig met de rechtspraak⁹ en zijn de vertalers nog steeds zeer ontevreden, omdat de uitgevers zich niet aan de rechtspraak zouden houden.¹⁰

Algemene maatregel van bestuur

In het Nederlandse wetsvoorstel, dat op de hier relevante punten vermoedelijk niet veel zal verschillen van het voorontwerp uit 2010,¹¹ krijgt de Minister van Onderwijs,

Cultuur en Wetenschap de mogelijkheid bij algemene maatregel van bestuur vast te stellen wat een billijke vergoeding is voor een bepaald soort werk of gebruik. Dat gaat de minister uiteraard niet zelf bepalen. Hij kan dat alleen doen als een representatieve vereniging van auteurs én een exploitant of een vereniging van exploitanten daarover een gezamenlijk advies geven. De achtergrond van deze ingewikkelde constructie is dat men hiermee het mededingingsrecht denkt te kunnen omzeilen. Dit zijn namelijk prijsafspraken en die zijn eigenlijk niet toegestaan. Maar als de overheid ze nu vaststelt en ze zijn in het 'algemeen belang', dan denkt men dat het wel mag. Het is de vraag of dat waar is, want de mededingingsrechtgeleerden zijn het daar helemaal niet over eens. In het voorontwerp uit 2010 was de relevante bepaling als volgt geformuleerd:¹²

Art. 25c

1. De maker heeft recht op een billijke vergoeding voor het verlenen van een exclusieve licentie voor het geheel of een gedeelte van het auteursrecht.
2. Een vergoeding wordt geacht billijk te zijn indien de hoogte daarvan is vastgesteld door Onze Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap na overleg met Onze Minister van Justitie. Bij of krachtens algemene maatregel van bestuur kunnen nadere regels worden gesteld in verband met de vaststelling van de billijke vergoeding.
3. Onze Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap gaat alleen over tot vaststelling als bedoeld in het tweede lid op gezamenlijk verzoek van een in de desbetreffende branche bestaande vereniging van makers van werken van wetenschap, letterkunde en kunst en een exploitant of een vereniging van exploitanten van deze werken. Het verzoek bevat een gezamenlijk gedragen advies inzake de billijke vergoeding. Bij of krachtens algemene maatregel van bestuur kunnen nadere regels worden gesteld in verband met de indiening van het verzoek.
4. Een vereniging als bedoeld in het derde lid is representatief en onafhankelijk. Uit de statuten van de vereniging blijkt dat zij tot doel heeft Onze Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap een advies als bedoeld in het derde lid uit te brengen.

De vraag is ook of zo'n bij algemene maatregel van bestuur vastgelegd tarief voor bijvoorbeeld vertalers wenselijk is. Voor goede vertalers zal zo'n tarief te laag zijn, zij zouden meer moeten kunnen vragen. Voor slechtere vertalers, wier capaciteiten bijvoorbeeld de kwaliteit van Google Translate nauwelijks overstijgen, zal het tarief te hoog zijn, wat er mogelijk toe leidt dat niemand hen nog inschakelt. Misschien werkt het wel bij vertalers, hoewel de ervaringen in Duitsland anders doen vermoeden.

5. Par. 36.1 Urheberrechtsgesetz.

6. 'Gemeinsame Vergütungsregeln für Autoren belletristischer Werke in deutscher Sprache' (9 juni 2005). www.bmj.de/SharedDocs/Downloads/DE/pdfs/Gemeinsame_Verguetungsregeln.html. De regeling geldt nadrukkelijk alleen voor literaire werken en nergens anders voor, bijvoorbeeld

niet voor studieboeken, kinderboeken, schoolboeken en luisterboeken. De regeling geldt ook niet voor boeken die op verzoek van de auteur worden uitgegeven en waarvoor de auteur geen vergoeding verwacht en ook in redelijkheid niet verwachten kan.

7. BGH 7 oktober 2009, I ZR 230/06 (*Talking to Addison*), alinea 34.

8. BGH 7 oktober 2009, I ZR 230/06 (*Talking to Addison*) en BGH 20 januari 2011, I ZR 19/09 (*Destructive emotions*).

9. C. Sprang, 'Die Vereinbarung angemessener Vergütung in der Verlagsbranche', ZUM 2010, p. 116-124.

10. www.literaturuebersetzer.de/pages/wissenswertes-archiv/verguetung0611.htm.

11. Voorontwerp auteurscontractenrecht d.d. 1 juni 2010, www.internetconsultatie.nl/auteurscontractenrecht/.

12. Voorontwerp auteurscontractenrecht d.d. 1 juni 2010, p. 2, www.internetconsultatie.nl/auteurscontractenrecht/.

Dit gaat leiden tot veel juridische procedures die waarschijnlijk in de praktijk zullen worden genegeerd, ontdoken of omzeild

Het is echter zeer waarschijnlijk dat het helemaal niet werkt bij tal van andere auteurs, waarbij de kwaliteitsverschillen en de verschillen in vergoedingspraktijken te groot zijn. Een bij algemene maatregel van bestuur vastgelegde vaste vergoeding per woord voor een journalist of columnist is onzinnig. Wetenschappelijke auteurs krijgen vaak helemaal geen vergoeding, of moeten zelfs geld bijbetalen om hun werk gepubliceerd te krijgen. De kans dat in Nederland verenigingen van producenten en auteurs met gezamenlijke aanbevelingen komen, is gezien de ervaringen in Duitsland zeer klein. En dat betekent dan dat de rechter zonder enige hulp zal moeten gaan bepalen wat in een bepaald geval een 'billijke vergoeding' is. Het gaat er niet om te bepalen wat 'niet onredelijk' is, maar om een positieve bepaling van wat daadwerkelijk wel een billijke vergoeding, oftewel een 'iustum pretium' is. Voor het eerst in de geschiedenis van het Nederlandse verbintenissenrecht krijgt de rechter de plicht om precies te bepalen wat in een bepaald geval de 'juiste prijs' is in contractuele relaties die op grond van onderhandelingen tot stand komen.

'Ernstige onevenredigheid'

Naast de aanspraak op een billijke vergoeding komt er ook nog een zogenoemde 'bestsellerparagraaf':¹³

Art. 25d

1. De rechter kan de overeenkomst op grond waarvan de maker van een werk van letterkunde, wetenschap of kunst een exclusieve licentie heeft verleend op het verzoek van de maker te zijner gunste wijzigen, indien de vergoeding die hij ontvangt gelet op de wederzijdse prestaties een ernstige onevenredigheid vertoont in verhouding tot de opbrengst van de exploitatie van het werk. De rechter houdt hierbij tevens rekening met de aard en de overige inhoud van de overeenkomst, de wijze waarop de overeenkomst tot stand is gekomen, de wederzijds belangen van partijen en de overige omstandigheden van het geval.
2. Aan de in het eerste lid bedoelde wijziging van de overeenkomst kan terugwerkende kracht worden verleend.

Het is niet duidelijk hoe de 'billijke vergoeding' en de 'ernstige onevenredigheid' zich tot elkaar gaan verhouden. Het is moeilijk voorstelbaar dat er in geval van 'ernstige onevenredigheid' wel sprake is van een 'billijke vergoeding'. En dan is toetsing aan 'ernstige onevenredigheid' dus dubbelop en overbodig. Systematisch is het verschil dat 'billijke vergoeding' al vooraf getoetst zou moeten kunnen worden en 'ernstige onevenredigheid' pas achteraf. Het succes behoeft niet onverwacht te zijn. Wat dit betreft, volgt het Nederlandse wetsvoorstel ook de laatste versie van de regeling in Duitsland uit 2002. In de ontwerp-toelichting uit 2010¹⁴ staat te lezen: 'Er moet sprake zijn van een ernstige onevenredigheid. Zodoende wordt verzekerd dat een exploitant genoegzaam in de gelegenheid is om de gedane investeringen terug te verdienen.

Bovendien wordt daardoor verzekerd dat de exploitant (voor het ondernemingsrisico dat hij met de exploitatie van werken van letterkunde, wetenschap en kunst bereid is te lopen) winst kan maken. Dat is ook noodzakelijk om op andere investeringen geleden verliezen te kunnen compenseren.'

Een exploitant mag dus winst maken om andere verliezen te compenseren. Hoeveel verliezen mag hij compenseren? Economen wijzen erop dat dat helemaal niet duidelijk is en dat dit veel rechtsonzekerheid met zich mee gaat brengen.¹⁵

'Exploitanten kunnen zich niet op de regel beroepen. Mocht de exploitatie van een bepaald werk onverhoopt floppen, dan kunnen zij de rechter dus niet om aanpassing van de overeenkomst verzoeken teneinde de geleden verliezen (gedeeltelijk) op de maker van dat werk af te wentelen. Een flop behoort tot het ondernemingsrisico van de exploitant.'

De auteur mag dus wel meedelen in grote winsten, maar draagt niet mede het risico van verliezen. Dat betekent dat exploitanten meer risico gaan lopen. Zij krijgen het risico van aanvullende betalingen aan auteurs achteraf erbij. Dat kan ertoe leiden dat zij minder snel of minder gaan investeren in nieuwe werken. Uit experimenteel onderzoek in Duitsland blijkt ook dat de voorgestelde regelingen tot betaling van lagere vergoedingen voor auteursrechten kunnen leiden.¹⁶

Geen afstand mogelijk; dwingend recht

Van het recht op een billijke vergoeding kan geen afstand worden gedaan en de bepalingen die er betrekking op hebben, zijn van dwingend recht. Art. 25h lid 1 voorontwerp luidde als volgt:

Van het bepaalde in dit hoofdstuk kan door de maker geen afstand worden gedaan. De bepalingen zijn van dwingend recht indien:

- a. de licentieovereenkomst bij gebreke van een rechtskeuze zou worden beheerst door Nederlands recht, of;
- b. de licentieovereenkomst geheel of in overwegende mate in Nederland ten uitvoer wordt gelegd.

Dit is op zich begrijpelijk, omdat de regeling anders door afstand van recht of door een rechtkeuze van bijvoorbeeld Engels recht een dode letter zou worden. Het heeft echter ook andere consequenties. Het betekent dat aanvaard moet worden dat in tal van situaties waarin nu gebruikelijk is dat er niets wordt betaald, bijvoorbeeld wetenschappelijke artikelen of bij ingezonden brieven, of figuranten in films, de 'billijke vergoeding', waar immers geen afstand van gedaan kan worden, op nul moet worden gesteld. Ook betekent het dat als door de Nederlandse regeling voor internationaal opererende exploitanten de rechtsonzekerheid of de risico's te groot worden, zij hun activiteiten, ondernemingen en de daarmee samenhangende werkgelegenheid mogelijk zullen verplaatsen naar andere landen.

Conclusie

Na bijna tien jaar billijke vergoeding voor auteurs in Duitsland is niemand tevreden en is er enorme rechtsonzekerheid. Talloze vragen zijn nog niet opgelost en de praktijk is nauwelijks veranderd.¹⁷ Wel is er erg veel tijd en geld geïnvesteerd in eindeloze onderhandelingen en juridische procedures. Het is zeer onwaarschijnlijk dat auteurs er meer door kunnen gaan verdienen. Door de rechtsonzekerheid is het wel goed mogelijk dat er minder risico wordt genomen en minder wordt geïnvesteerd, waardoor de werkgelegenheid voor auteurs terugloopt.

In de praktijk gaat dit ook in Nederland leiden tot veel rechtsonzekerheid en veel juridische procedures die waarschijnlijk ook geen duidelijkheid geven en/of in de praktijk zullen worden genegeerd, ontdoken of omzeild, bijvoorbeeld door ondernemingen, productie en werkgelegenheid naar het buitenland te verplaatsen. Die rechtsonzekerheid en de kosten van de procedures zijn slecht voor

het ondernemings- en investeringsklimaat in een sector die door de technologische ontwikkelingen en internationale concurrentie al zwaar onder druk staat.

De introductie van een billijke vergoeding voor ieder gebruik voor iedere auteur leidt vrijwel zeker niet tot een verbetering van de positie van de auteur en mogelijk tot een verslechtering.

De kans is groot dat de Tweede Kamer er toch mee instemt, omdat het zo sympathiek klinkt – ‘iedere auteur krijgt recht op een billijke vergoeding’ – en omdat de vakbonden en collectieve belangenorganisaties heel hard en emotioneel zullen roepen dat het wel een goed idee is. Waarom zou je er als Tweede Kamer ‘nee’ tegen zeggen als het de overheid niets kost, producenten en uitgevers het moeten het gaan betalen en de rechter moet gaan bepalen wat een billijke vergoeding is? Dat het niet werkt en vermoedelijk alleen maar geld kost door de rechtsonzekerheid die erdoor ontstaat, blijkt pas over een flink aantal jaren. ●

¹³. Voorontwerp auteurscontractenrecht d.d. 1 juni 2010, p. 2 en 3, www.internetconsultatie.nl/auteurscontractenrecht/.

¹⁴. Ontwerp-toelichting, p. 11, www.internetconsultatie.nl/auteurscontractenrecht/.

¹⁵. Zie bijv. ‘Prova d’Orchestra. Een economische analyse van het voorontwerp

auteurscontractenrecht’, SEO december 2010, p. 15-17, AMI 2010, p. 137-145, www.seo.nl/uploads/media/dp59_prova_d_orchestra.pdf.

¹⁶. *Fairness Ex Ante & Ex Post. An Experimental Test of the German ‘Bestseller Paragraph’*, Max Planck Institute for Research on

Collective Goods, November 2010, www.coll.mpg.de/pdf_dat/2010_29online.pdf.

¹⁷. Zie M. Senftleben, ‘Exportschlager deutsches Urhebervertragsrecht?’, *AMI* 2010/5, p. 151-158, N. Reber, ‘Der “Fairnessparagraph”, § 32a UrhG’, *GRUR Int.* 2010, p. 708 (709) en C. Berger, ‘Sieben

Jahre §§ 32ff. UrhG – Eine Zwischenbilanz aus Sicht der Wissenschaft’, *ZUM* 2010, p. 90 en daar genoemde bronnen en rechtspraak.